

Onderzoek nieuwe examenprogramma MAW

Voorbeeldesmateraal maakt vernieuwingen Maatschappijwetenschappen concreet en uitvoerbaar

In het kader van haar afstudeerproject voor de eerstegraads lerarenopleiding aan de Universiteit van Amsterdam heeft Floortje Vissers onderzoek gedaan in opdracht van SLO. Zij heeft zich gericht op de vraag hoe het nieuwe examenprogramma Maatschappijwetenschappen (MAW) verder geconcretiseerd kan worden. Met onderzoeksmethodes als vragenlijsten en interviews heeft ze de zogenaamde 'gap' onderzocht tussen enerzijds de vakdidactici en pilotdocenten en anderzijds de docenten die nog geen ervaring hebben met het nieuwe programma. In dit artikel staan de bevindingen van haar onderzoek centraal. Aan de hand van de vijf uitgangspunten van de vernieuwingen vat zij de uitkomsten samen van haar onderzoek.

Het onderzoek

Voor dit onderzoek zijn vijf pilotdocenten met ervaring geïnterviewd, vakdidactici en een onderzoeker van het nieuwe examenprogramma. De vragenlijst bedoeld voor docenten zonder pilot ervaring is landelijk verspreid; helaas zijn er maar twaalf ingevulde vragenlijsten teruggestuurd. Hierdoor is de validiteit en betrouwbaarheid van het onderzoek minder goed. Wel laat het onderzoek een redelijk eenduidig beeld zien: de moeilijkheden die werden ervaren, werden door de meeste ondervraagde docenten onderschreven.

Concept-context benadering

De concept-context benadering wordt centraal gesteld in het nieuwe examenprogramma, dit is één van de vijf uitgangspunten geformuleerd door de commissie Schnabel. Het examenprogramma is geordend aan de hand van vier hoofdconcepten, drieëntwintig kernconcepten en verschillende contexten. De concepten zijn begrippen die als essentieel worden gezien om de werkelijkheid mee te kunnen duiden en de contexten zijn maatschappelijke problematieken en processen die in het vak aan de orde komen. Uit de resultaten van vragenlijsten blijkt dat de ondervraagde docenten zonder ervaring met het nieuwe programma de meeste moeilijkheden voorzien met deze concept-context benadering. 'Alles hangt met alles samen waardoor het niet duidelijk is welk begrip waar bij hoort', aldus een vwo docent. Dit is een begrijpelijke reactie omdat er op dit aspect een grote tegenstelling is met het oude programma. Vakdidacticus Rob van Otterdijk, een docent met ervaring, geeft aan dat het met contexten niet simpelweg gaat om het geven van voorbeelden: de leerlingen moeten ook echt iets met de voorbeelden gaan doen.

Verhoudingen tussen mensen, structuren en processen van de samenleving

Waar eerst thema's centraal stonden, gaat het nu om de dwarsverbanden tussen contexten door middel van concepten. Dit is het tweede uitgangspunt van de commissie Schnabel: er moeten verbanden worden gelegd tussen de verhoudingen tussen mensen, structuren en processen van de samenleving en het samenleven. Hoe deze verbanden kunnen worden gelegd staat beschreven in de syllabus; daarin staat wat je moet kunnen herkennen, benoemen, vergelijken en analyseren. Van Otterdijk geeft aan dat deze nieuwe benadering de docent dwingt tot een andere didactiek. Er is sprake van ontdekkend leren want de leerlingen moeten zelf actief aan de slag. Ook kan er sprake

zijn van ervarend leren; het kan heel effectief zijn om contexten te behandelen waar de leerlingen ervaring mee hebben. Opmerkelijk is dat de door mij ondervraagde docenten die het voorbeeldesmateriaal hebben bestudeerd allemaal aangeven dat zij hierdoor inzicht hebben gekregen in de manier waarop de concept-context benadering in de lessen naar voren kan komen. Het bestuderen van het materiaal kan als een goede voorbereiding worden gezien op het nieuwe programma.

Hogere denkvaardigheden

De concepten maken het makkelijker om dwarsverbanden te leggen waardoor hogere denkvaardigheden als analyseren worden gestimuleerd. Hogere denkvaardigheden bevorderen is een derde uitgangspunt van de commissie Schnabel voor het nieuwe programma MAW. De concepten staan vast en zijn afkomstig uit de politicologie en de sociologie. Docenten geven als reactie op de vragenlijst aan dat er erg veel sociologische begrippen in het pilotmateriaal staan. Vakdidacticus Arthur Pormes en tevens voorzitter van de syllabus commissie reageert hierop als volgt: 'de concepten zijn geplaatst in een schema onder de kop politicologie of sociologie omdat er destijds nog geen syllabus was. Deze sterke scheiding is kunstmatig; een begrip als macht hoort net zo goed bij sociologie als bij politicologie. Vandaar dat we dit schema hebben losgelaten, je moet de concepten overal kunnen toepassen'. Deze concepten zorgen voor een scherpere scheiding tussen het vak maatschappijleer en maatschappijwetenschappen. Beide vakken maken veel gebruik van actualiteiten maar met het nieuwe programma MAW kan je makkelijker vraagstukken uit sociaal wetenschappelijk onderzoek gebruiken, omdat er kernconcepten in dergelijk onderzoek zitten zoals identiteit en sociale (on)gelijkheid. Pormes vult aan: 'in het oude programma zitten ook onderzoeksvaardigheden maar nu gaat het makkelijker omdat de kernconcepten duidelijker benoemd zijn. De concepten staan vast maar de verhouding tussen kernconcepten onderling daar kan je zelf keuzes in maken'. Het meest moeilijke concept om uit te werken is volgens pilotdocent Lars van der Bruggen sociale en politieke instituties en institutionalisering. Pormes zegt dat de meeste pilotdocenten moeite hebben met deze concepten omdat ze moeilijk precies af te bakenen zijn. Pormes vermoedt dat identiteit een lastig concept kan zijn omdat er veel literatuur over geschreven is en elke docent een andere definitie kan gebruiken. Materiaalontwikkelaar en pilotdocent Marco Veldman zegt dat identiteit juist een makkelijk concept is omdat elke leerling zich er iets bij voor kan stellen. Concepten die als meest makkelijk worden ervaren zijn begrippen die in het oude programma ook voorkwamen maar nu een rijkere uitleg hebben gekregen zoals representatie.

Moeilijkheidsgraad

De moeilijkheidsgraad van de concepten wordt grotendeels bepaald door de gekozen contexten. Er zijn een aantal contexten opgenomen in de syllabus die leerlingen moeten kennen maar verder ben je als docent helemaal vrij aldus Pormes. Dit brengt wel risico's met zich mee; je hebt meer ruimte als docent dus interpretaties van vraagstukken kunnen uiteenlopen. Volgens Pormes kan dit voorkomen worden door je als docent goed voor te bereiden en tijdig te beginnen met de inwerking op het nieuwe programma. Uit het onderzoek blijkt dat docenten bang zijn om leerlingen te verliezen bij de invoering van het nieuwe programma omdat bepaalde thema's niet meer behandeld worden. Pormes: 'je kiest zelf de contexten dus als je denkt dat er behoefte is aan de onderwerpen religie, sport of technologie dan kan je die gewoon behandelen'. Er zijn wel dingen waar je op moet letten wanneer je een context kiest: je moet altijd duidelijk maken aan de leerlingen wat de leerdoelen van

die les zijn. Dat ze begrijpen dat het niet om het leren van de context gaat maar om het leren analyseren van die context met bepaalde concepten. Dit kan je simpelweg doen door de leerdoelen op het bord te noteren zodat deze gedurende de hele les zichtbaar zijn voor de leerlingen. Een ander punt is dat je de moeilijkheidsgraad opbouwt. Je begint met een concept met concrete voorbeelden en gebruikt steeds moeilijkere voorbeelden. Deze voorbeelden kun je vinden in bijvoorbeeld: NRC (next), 250 Magazine, De Correspondent, 2 Doc, Sociologie Magazine. Marco Veldman vult dit aan: 'bronnen voor het vwo kan je bijvoorbeeld vinden op de website Kennislink en voor de havo op de websites van nieuwsbronnen'.

Verskil havo en vwo

Het laatste uitgangspunt voor het nieuwe programma MAW is dat het verschil tussen havo en vwo beter tot uiting komt. Voor tachtig procent van de ondervraagde docenten is dit niet goed zichtbaar, zij kunnen dit verschil niet goed uitleggen. Opmerkelijk is dat docenten die het voorbeeldlesmateriaal hebben bestudeerd aangeven 'een beetje' inzicht hebben gekregen in de verschillen tussen havo en vwo. Zij geven voorbeelden als: 'voor de havoleerling zijn de contexten dichter bij huis, voor de vwo-leerling zijn de contexten internationaler', aldus een vwo docent. Hieruit kan geconcludeerd worden dat het bestuderen van het voorbeeldlesmateriaal eraan bijdraagt dat je meer inzicht hebt in het verschil tussen havo en vwo. Bijna alle ondervraagde docenten zijn bang om leerlingen te verliezen vanwege de hoge mate van abstractie van de concepten, die te moeilijk zouden kunnen zijn voor leerlingen. De moeilijkheidsgraad zit echter in meerdere factoren. Als eerste bij de contexten: bij vwo zullen er meerdere dilemma's en theorieën tegenover elkaar geplaatst worden aldus Van der Bruggen. Verder wordt de moeilijkheidsgraad beïnvloed door: het taalgebruik, het aantal bronnen dat je gebruikt, de complexiteit van grafisch materiaal aldus Pormes. Uit het evaluatieonderzoek van de pilot MAW van Luc Sluijsmans, onderzoeker bij SLO blijkt dat vwo-leraren positiever over de doelstellingen van het vak zijn dan havo-leraren. Maar dit kan ermee te maken hebben dat vwo-leraren een jaar langer de tijd hebben om zich hierin te ontwikkelen dan havo-leraren.

Materiaal ontwikkelen

Waar moet je aan denken als je materiaal gaat ontwikkelen? Ik ben onderdeel van de doelgroep die ik onderzoek omdat ik zelf buiten dit onderzoek geen ervaring heb met het nieuwe programma. Daarom heb ik een opdracht ontwikkeld om te kijken waar je als docent zonder ervaring tegenaan loopt bij het schrijven van materiaal. Ik heb ervoor gekozen een opdracht te schrijven voor havo omdat dit door de meeste docenten als meest moeilijk wordt ervaren, waarbij ik het kernconcept identiteit centraal gesteld heb. Het zoeken naar een juiste bron was een hele klus. Uiteindelijk heb ik een bron gevonden op Kennislink genaamd 'Ik ben die Marokkaan niet!'. Deze heb ik vervolgens verkort naar 22 regels en bewerkt zodat er geen moeilijke woorden in zitten en de concepten herkenbaar zijn voor de leerlingen. Wat erg lastig is om alles kort en bondig te formuleren. Je wilt alles goed uitleggen zodat de leerlingen de vragen en tekst begrijpen, maar teveel tekst zorgt juist voor onduidelijkheid. Ook heb ik nummers gezet voor de regels zodat ik bij elke vraag naar een specifieke regel kan verwijzen wat voor meer duidelijkheid zorgt voor de leerlingen. De vragen verschillen in moeilijkheidsgraad door de hoeveelheid concepten die de leerlingen moeten gebruiken om bepaalde regels te verklaren of om een conclusie te geven over de hele bron.

Zoekproces

Het schrijven van lesmateriaal blijft een zoekproces, ook voor de pilotdocenten, materiaalontwikkelaars en vakdidactici. Zo geeft een pilotdocent aan dat de concept-context benadering 'een beetje' zichtbaar wordt in het voorbeeldlesmateriaal dat hij gebruikt in zijn lessen, net zoals het verschil tussen havo en vwo. Hieruit blijkt dat er niet alleen een 'gap' zit tussen pilotdocenten, ontwikkelaars en vakdidactici enerzijds en docenten zonder ervaring met het programma anderzijds. Maar ook tussen pilotdocenten onderling; het is een zoekproces voor iedereen. Door tijdig te beginnen met je voorbereiding en veel te sparren met collega's raak je steeds meer vertrouwd met het nieuwe programma. Daarbij geeft Van der Bruggen enkele tips: 'durf te experimenteren en te vernieuwen en blij jezelf steeds afvragen of de concept-context benadering goed terugkomt in je materiaal en zo niet: kill your darlings!'

'Een gereedschapskist met daarin 23 instrumenten'. Inmiddels een bekende metafoor voor het nieuwe examenprogramma Maatschappijwetenschappen. Een nieuw examenprogramma brengt een hoop uitdagingen met zich mee, voor iedereen!

Floortje Vissers

